

שי"ח שפתינו

ענייני שמירת הלשון בפרשיות התורה

לזכר ולע"נ מרן שר התורה מופת הדור
רבי שמריהו יוסף חיים קניבסקי זצוק"ל
בן הגה"ק בעל ה'קהילות יעקב' זצוק"ל

מהדורה מורחבת ומחודשת - מתוך שבח והודאה להשי"ת
בהיכנס בננו הבה"ח יעקב ישראל הי"ו בעול תורה ומצוות

שנה ד' - מנחם אב ה'תשפ"ה

טל': 054-8452645 דוא"ל: Ci9335108@gmail.com

פרשת ואתחנן

בזמן שאדם נאלץ לבטל מלימוד תורתו, במקום לדבר 'דברים' בטלים ולשון הרע ירבה ב'ואתחנן' לפני ה'

"וְאֶתְחַנֵּן אֶל ה' (ג, כג)

הגה"צ המקובל רבי חיים סינאוני זצ"ל, אמר בדרך רמז, שהטעם שפרשת 'ואתחנן' נכתבה לאחר פרשת 'דברים', לומר לנו שבזמן שאדם בטל מלימוד תורתו, במקום שידבר דברים בטלים ואסורים של שקר, לשון הרע, ליצנות, רכילות ודברי קנטורים עם חברים. מה יעשה? יפתח פיו בחכמה ויתחנן לפני ה' יתברך, שיפדה את עמו ישראל השרויים בגלות ויקבצם מארבע כנפות הארץ, למען שמו הגדול המחולל בגוים, ויחוס עליו ועל בני ביתו שינצלו מכל חטא עוון ופשע והרהור רע, וכן על זה הדרך, כל דברי תחינות ובקשות וכו', כל אחד כפי צחות לשונו.

וזהו הרמז העולה מסמיכות פרשת 'דברים' לפרשת 'ואתחנן', להורות לך שבזמן שאתה בטל מהתורה, במקום דברים בטלים שתדבר, אמור במקומם ואתחנן דהיינו דברי תחנונים.

משה רבינו התפלל על דור המדבר אך לא הועיל בתפילתו מפני החטא של לשון הרע

"וְאֶתְחַנֵּן אֶל ה' בַּעַת הַהוּא לְאֹמֹר" (שם)

הגאון רבי יעקב משה פרייברג זצ"ל (מרבני העיר תל אביב), כתב וז"ל: אליבא דאמת משה רבינו התפלל גם על דור המדבר ככתוב 'ואתחנן אל ה' בעת ההיא', רק לא הועיל כלום בתפילתו מפני - "לאמור" - מחמת החטא של לשון הרע ושנאת חנם שנעלו שערי הרחמים.

(ספר 'פרדס הרי"ם' פרשת נח, עמ' כב, תל אביב תשל"ד)

אם משה רבינו שנקרא אלוה מפני שאמר 'שמעו נא המורים' לא נכנס לארץ, כ"ש שאר הבריות שיש להיזהר בלשונם!

"וְאֶתְחַנֵּן אֶל ה' בַּעַת הַהוּא לְאֹמֹר" (שם)

מובא במדרש "וְאֶתְחַנֵּן אֶל ה'" זה שאמר הכתוב (תהלים לט, יב) "בְּתוֹכָחוֹת עַל עוֹן וְסִרְתָּ אִישׁ וְתִתֶּם כָּעֵשׂ חֲמוּדוֹ אֶף הֶבֶל כָּל אֶדָם", מהו "בְּתוֹכָחוֹת עַל עוֹן" על ידי עוון אחד שהיה ביד משה שהוכיח את בניך ואמר להם (במדבר כ, י) "שִׁמְעוּ נָא הַמּוֹרִים" יסרת אותם והוכחת אותם, ואין "איש" אלא משה שנאמר (שם יב, ג) "וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עֲנוּ מֵאֲדָם". מהו "ותתם כעש חמודו" כל חמדה שהיה מתאוה משה ליכנס לארץ המסת אותם כעש הזה שנכנס בכלים ומרקיבן, ואין "חמודו" אלא ארץ ישראל כענין שנאמר (ירמיה ג, יט) "וְאֵתָן לָךְ אֶרֶץ חֲמֹדָה וְגו'". ואם כך הגיע למשה הצדיק, על אחת כמה וכמה שאר כל הבריות שהם מתוקנין להבל ומתוקנין ליום הדין "אֶךָ הֵבֵל כָּל אָדָם" א"ר אחא שנעשה אלוה שנאמר (שמות ז, א) "רָאָה נִתְתִּיךָ אֱלֹהִים לַפְּרֹעָה", עכשיו הוא מתחנן ומתחבט וְאֶתְחַנֵּן אֶל ה', עכ"ד המדרש.

(מדרש רבה, דברים פ"ב, ב)

בבקשת משה רבינו 'אעברה נא' עורר מחדש עוון לשון הרע דהמרגלים, ולימד שהמתווכח עם בעלי לשה"ר נכוה מדיבתם

"אֶעְבְּרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה וְגו'" (ג, כה)

א] במדרש תנחומא (ואתחנן סימן ב), מובא בזה"ל: "הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע" (קהלת ט, ב), אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא, רבון העולמים, הכל שווין לפניך "תם ורשע הוא מכלה" (איוב ט כב). מרגלים הכעיסו לפניך בדיבת הארץ, ואני שימשתי את בניך במדבר ארבעים שנה, מקרה אחד לי ולהם? משל למה הדבר דומה, למלך שביקש לישא אשה, שלח שלוחיו לראותה אם נאה היא אם לאו, הלכו וראו אותה באו ואמרו לו ראינו אותה ואין עזובה וכעורה ממנה, שמע שושבינה ואמר לו מרי אין נאה הימנה בעולם, בא לישא אותה אמר אבי הנערה לשלוחי המלך נשבע אני שאין אחד מכם נכנס כיון שבזיתם אותה לפני המלך, בא השושבין ליכנס אמר ליה אף אתה לא תכנס, אמר ליה השושבין אני לא ראיתיך ואמרתי למלך שאין נאה הימנה והם אמרו אין כעורה ממנה ועכשיו אראה אם כדברי אם כדבריהם. כך אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא, רבנו של עולם, המרגלים דברו לשון הרע ארץ אוכלת יושביה, אבל אני לא ראיתי אותה ושבחתי אותה לפני בניך ואמרתי "כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה ורחבה", ועכשיו אראה אותה אם כדברי אם כדבריהם, שנאמר (שם) "אֶעְבְּרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה", אמר לו "כי לא תעבור" (שם, כז), א"ל משה א"כ הכל שווין "תם ורשע הוא מכלה" (איוב, שם), עכ"ל. [וכענין זה הוא במדרש רבה כאן, ובילקוט שמעוני רמז תתיא, עיי"ש].

ב] ובספר 'מנחת שמואל' לרבי שמואל פלורנטיין (סאלוניקי תקמ"ו), כתב בביאור דברי המדרש, וז"ל: נמצא דבזה שרוצה משה רבינו ע"ה להיכנס לארץ, עכשיו חוזר וניערור העוון של מרגלים, שכן אמר 'אראה אם כדברי אם כדבריהם'. לכך אמר בעל המאמר, את תפוס החבל בשני ראשים, שכיון שאתה רוצה להיכנס בתוכה, שאע"פ שלא ראית אותה, אף על פי כן שיבחת אותה לפניך, והם לא עשו כן אלא הוציאו דיבה עליה. וא"כ אם אתה רוצה 'סלח נא' - מוכרח לישב כאן בחו"ל, ולא יש הוכחה לומר אם כדברי אם כדבריהם, א"כ 'סלח נא' עומד במקומו. אבל אם אתה רוצה 'אעברה נא' - בטל 'סלח נא', שהרי אתה מעורר עליהם החטא כאמור, עכ"ל.

ג] ובספר 'יחידושי בתרא' (להגאון רבי חיים דב אלטוסקי זצ"ל) עמוד קעט, כתב וז"ל: פשוט הוא שאין כוונת המדרש כאילו יש באמת טענה כנגד הקב"ה ח"ו, אבל צ"ב להבין התנהגות מוזרה זו שהסניגור נידון כקטיגור. ולכאורה י"ל דיש תביעה נגד השושבינין ומשה שמתוך לשונם נשמע שנתרשמו מהלשון הרע באמרם 'אראה אם כדברי אם כדבריהם'. דהיינו דאף דמקודם אמרו באופן חד משמעי שאיל נאה ממנה בעולם, אח"כ גילו היסוסים ושספק של ממש בלבם דילמא הצדק עם המשמיצים. **שומעים אנו הכוח של לשון הרע ושל דבר שאינו הגון, שעל אף רצון השומע להתווכח ולהכחישם, מ"מ גם הוא מתרשם, ובסוף הספק נתקע בלבו.** ולכן נענש השושבינין ומשה שלא התחשבו עם עצת הפסוק (דברים כג, יד) "ויתד תהיה לך על אזנך" וכדפירשו בכתובות (ה, א) ה"אל תקרי אזנך אלא על אוזנך", שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעו באזניו. והיינו אין עצה להישמר מדבר שאינו הגון אלא בביטולו למפרע, או שלא ישמענו כלל, או שיהא נידון בעינינו מתחילה כפספוט הטפשים. אבל אם מתחשב עם דברי המדבר שלא כהוגן כאילו גם הצד שכנגד צד הוא, אז גם השומע עם כל רצונו הטוב יימשך אחריו, ובא ללמד ונמצא למד. ולזה כוון משה 'הכל שווין לפניך תם ורשע אתה מכלה', כי גם הנכנס לויכוח בתום לבב, גם הוא נתפס בעבירה, ושקול השומע למדבר בעונו. קודם הדע מה שתשיב, צריך גם הדע איך לשמוע, עכ"ל.

דורו של משה רבינו ע"ה הלשינו עליו בהריגת המצרי, לכן לא נכנס לארץ מפני שאינם ראויים לראות בבנין בית המקדש
"הָהָר הַטוֹב הַזֶּה וְהַלְבָּנוֹן" (שם)

מובא ב'מדרש פליאה'² **אתמול הרגת את המצרי ועכשיו אתה רוצה לכונס לארץ, ע"כ.** וצריך ביאור. - ובספר 'רקועי פחים' (להרה"ג רבי יצחק משולם הולנדר זצ"ל), כתב בזה וז"ל: ונראה לפרש על פי מה שפירש רש"י "ואראה.. הנה הטוב הזה והלבנון" זה בית המקדש. ואיתא במדרש פרשת שופטים ראה כמה קשה לשון הרע שנצטוו לבנות בית המקדש ובשביל שהיה הדור בעלי לשון הרע לא נבנה בית המקדש בימיהם. וזהו פירוש "אתמול הרגת את המצרי" היינו הבעלי לשון הרע הלשינו עליך שהרגת את המצרי כדכתיב "הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי" ועכשיו אתה רוצה לכונס לארץ, הלא כוונתך לראות את הארץ בבניין בית המקדש. ואם הדור בעלי לשון הרע שהלשינו עליך בהריגת המצרי, אינם ראויין לבניית בית המקדש, עכ"ד.

מפני שיהושע אע"פ שהגיע להוראה נהג בענוה ועשה עצמו כאילם, לכך זכה להכניס את עם ישראל לארץ ישראל

"וַיֵּצֵא אֶת יְהוֹשֻעַ וְחִזְקִיָּהוּ וְאַמְצֵהוּ כִּי הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא יַנְחִיל אוֹתָם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּרְאֶה" (ג, כח)
החיד"א בספרו 'נחל קדומים', כתב כאן וז"ל: "והוא ינחיל אותם". סופי תיבות אלם, כלומר הוא עשה עצמו כאילם בחיך אף על פי שהגיע להוראה, לכך זכה לעטרה. תדע שלא תמצא בתורה אלא שני פעמים שדיבר יהושע: אחד קנא למקום "קול מלחמה במחנה" ואחד קנא לרבו "אדוני משה כלאם", רבינו אפרים ז"ל, עכ"ל החיד"א.

בזכירת מעמד הר סיני שהיינו באחדות נזכור להישמר מלשון הרע, ובזה יבנה בית המקדש וימחה זכר עמלק

"רַק הַשָּׁמַר לְךָ וְשָׁמַר נִפְשְׁךָ מֵאֵד פֶּן תִּשָּׁכַח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ... יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי ה' אֶל-לֵהֲיָךְ בְּחַרְבַּ בְּאֵמֹר ה' אֱלֹהֵי הַקָּהָל לִי אֶת הָעָם וְאֶשְׁמָעֵם אֶת דְּבָרֵי... (ד, ט-ו)
החיד"א בספרו 'כסא דוד' (דרוש יט - לשבת כלה), כתב על פסוק זה וז"ל: **הנה כי כן זה טעם אשר נצטווין זכירת מעמד הר סיני, שיהיה לנו זכרון מעמד הר סיני שהיינו בלב אחד ועל ידי זה זכינו לקבל תורה.** ולכן הרב האר"י זצ"ל רומז על האר"י ש'וקרבתנו מלכנו' מעמד הר סיני, כי כשם שלקבל עשרת הדברות היינו באחדות, גם עתה שאנו באים לקרות קריאת שמע שרמוזים בה כל העשרת הדברות כמו שכתוב בירושלמי פ"ב דברכות. כאן לפני הדיבור אתיא זכירה - מעמד הר סיני להתעורר גם עתה להיות באחדות עם כל ישראל. ושתים אחריה רעותיה כן באו, זכירת עמלק וזכירת לשון הרע שהפה לא נברא אלא להודות לו בתורה ובשבחי יתברך. ואפשר לומר דהני תלתא רוח אחד להם, וקשרן של דברים באופן זה: כי הנה בעוון שנאת חנם נחרב הבית, וכל זמן שלא נהיה לאחדים אי אפשר שיבנה, ומזה נמשך שעדין לא נמחה עמלק. כי כשיבנה בית המקדש במהרה בימנו ימחה זכר עמלק. גם ידוע דגלות זה בעוון לשון הרע ואינו נתקן אלא בתורה.

ולפי זה יבוא על נכון "וקרבתנו מלכנו" לזכור מעמד הר סיני, שהיינו באחדות וצריך גם עתה שנהיה באחדות ונבטל שנאת חנם, ועל ידי זה ימחה זכר עמלק שיבנה בית המקדש במהרה בימנו. וגם צריך לדעת כי הפה לא נברא כי אם להודות לא לדבר לשון הרע, וקל וחומר ממרים הנביאה. **וכשבנין זה ונעסוק בתורה ונשמר מלשון הרע, יבוא המשיח ונהיה באחדות וימחה זכר עמלק,** עכ"ל.

ההשחתה של עבודה זרה הגורמת לגלות - באה בעקבות פירוד הלבבות הנוצר ע"י דיבור לשון הרע

"פֶּן תִּשְׁחַתּוּן וְעִשִּׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל...". וְהִשְׁחַתֶּם וְעִשִּׂיתֶם פֶּסֶל וּגוֹ'. הַעֲדֹתֶי בָכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ כִּי אֲבַד תֹּאבְדוּן מֵהָרַץ... (ד, טז וכה-כו)

המהר"ל מפראג ב'יחידושי אגדות' על מסכת שבת (נו, א), כתב וז"ל: "וכן לא גלו ישראל מארצם", שהיה כוח ביד המלך להציל אותם מיד אויביהם, ועכשיו לא היה. הרי לך כי הכל היה בא מפני שקיבל דוד לשון הרע, כי עיקר חטא לשון [הרע] שהוא מפריד ומחלק, [שכך] אמרו (ויק"ר פט"ז) "וזאת תורת המצורע" המוציא רע, [הוא] הבדיל בלשון הרע בין איש לחבירו בין איש לאשתו, ולכך ישב בדד. הרי לך כי ענין לשון [הרע] החטא הזה הכל הבדלה ופירוד, כאשר ידוע מענין לשון הרע שעושה חלוק בעולם. **ולפיכך היה עונש דוד גם כן שנחלק המלכות שלו גם כן, כי תפס [אומנות] של לשון הרע שהוא נותן חילוק ופירוד בין הדביקים.** וכאשר דבר אחד מחולק יבוא לבסוף לידי השחתה, שכל דבר שהוא שלם בלתי מחולק אין בו השחתה, אבל דבר שהוא מחולק הוא שיבא לידי השחתה ולבסוף יבוא לידי הפסד גמור. ולכך אמר אם לא קיבל דוד לשון הרע לא נחלק מלכות בית דוד, שדבר זה ראוי לבעל לשון הרע שנחלק כמו שאמרנו. **[ואחר] החלוק אז מגיע השחתה ואין השחתה רק עבודה זרה, וכדכתיב (דברים ד, טז) "פֶּן תִּשְׁחַתּוּן וְעִשִּׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוֹנֹת כָּל".** ודבר זה בארו ז"ל (סנהדרין נו, א) במדרש בקרא "וירא ה' את הארץ והנה נשחתה" שדרשו שזה היה עבודה זרה, ובארנו זה בספר 'גור אריה' (בראשית ו, יב), עיי"ש כי שם מבואר מאוד. **ואחר ההשחתה היו גולים מן הארץ, כי אחר ההשחתה באה האבוד, וכדכתיב (דברים שם, כה-כו) "השמרו לכם פֶּן תִּשְׁחַתּוּן וְעִשִּׂיתֶם לָכֶם פֶּסֶל תְּמוֹנֹת כָּל. הַעֲדוֹתֶי בָכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ כִּי אֲבַד תֹּאבְדוּן מֵהָרַץ מעל הארץ",** ודבר זה מבואר ג"כ והוא נכון⁴, עכ"ל.

² מראשי ישיבת 'תורה אור' בירושלים.

³ הביאו הרב חיד"א בספרו 'ראש דוד' פרשתו ד"ה ויתכן לפרש, בשם ספר 'שתי ידות'.

⁴ ועיין עוד בספרו 'נתיב הלשון' פרק ט'.

המספר לשון הרע מבטל המצות עשה של "ודברת בס" - ולסוברים שהוא רק אסמכתא, מבטל מצות עשה דתלמוד תורה]

"ודברת בס" (ו, ז)

א] בגמרא מסכת יומא (ט, ב): "ודברת בס" - בס יש לך רשות לדבר, ולא בדברים אחרים. רבי אחא אומר "ודברת בס" - עשה אותן קבע, ואל תעשם עראי. אמר רבא: השח שיחת חולין - עובר בעשה, שנאמר "ודברת בס" - בס ולא בדברים אחרים, עכ"ל הגמרא. וכתב ה'חפץ חיים' (בפתיחה עשין אות יב, וב'באר מים חיים' שם), שאף על פי שמצינו שהמספר לשון הרע ורכילות, מבטל מצות עשה של לימוד תורה שהיא מצות עשה גמורה. מכל מקום בא רבא להוסיף עוד (ביומא יט, ב) באומרו: כל השח שיחת חולין עובר בעשה, שנאמר "ודברת בס" ולא בדברים בטלים. שהשח שיחת חולין עובר גם על ידי השיחת חולין על מצות עשה בפועל ממש, כי התורה אסרה לנו לדבר שיחת חולין, לבד מה שמבטל המצות עשה דתלמוד תורה בשב ואל תעשה.

ב] ובעיקר גדר שיחת חולין, והיוצא מזה לענין איסור לשון הרע, כתב ב'באר מים חיים' (שם), וז"ל: ומאמר זה דהשח שיחת חולין הובא ב'מגן אברהם' בסימן קנ"ו, ועיי"ש שכתב בשם רש"י שיחת חולין היינו גנאי וקלות ראש, ובודאי לא עדיף לשון הרע ורכילות מזה. ועיין בתלמידי רבינו יונה בברכות (ט, ב) שפירשו שיחת חולין היינו דברי הבאי, אבל בשעה שמדבר על עסקי פרנסתו אין בכלל זה, ועיין באורח חיים סימן ש"ז סעיף ט"ז אפילו סיפורי מלחמות בעלמא הוי גם כן בכלל מושב לצים ואפילו בחול אסור לעסוק בהן עיי"ש, אם כן בודאי לא נפיק דבר זה מכלל שיחת חולין. ועל כל פנים מדברי כולן מוכח, דעל לשון הרע ורכילות בודאי עובר על עשה זו גם כן. - ואף על פי כן, לא מנינו עשה זו דהשח שיחת חולין בפנים דאולי היא אסמכתא, [אבל על כל פנים עובר על מצות עשה גמורה דתלמוד תורה בעת הזה וכנ"ל], עכ"ל ה'חפץ חיים'.

ג] ואחר העיון בזה, מצאתי בס"ד מפורש בדברי כמה מרבותינו, שכתבו עשה זו של "ודברת בס" על המספר לשון הרע. וז"ל המדרש תהלים (מזמור לט אות ד'): לא נתן הקדוש ברוך הוא לישראל את התורה, אלא שלא יתעסקו בדברים בטלים, ולא יעסקו בלשון הרע, וכן הוא אומר (תהלים נט, ב) "אשמרה דרכי מחטוא בלשוני", ואומר "ודברת בס" (דברים ו, ז), בס תהא מדבר, ולא בלשון הרע, ולא בדברים בטלים, עכ"ל. - וכן מפורש בדברי כמה מרבותינו הראשונים: עיין לרבינו האי גאון בספרו 'מוסר השכל', שכתב וז"ל: לשונך שים בפיך נאסרה, וכאילים היה בין החבורה, ואל תרפה ארי אסור בחבלך⁵, ואם אותו תשלח ואכלך... ועל לשון הרע הזהיר בפרשה ראשונה [של קריאת שמע] שכתב תיקונה "ודברת בס" ופירשו חכמינו זכרונם לברכה (יומא, שם) "בס" מיעוטה היא, בס תדבר, ולא בדברים בטלים. ולא הבא מכלל עשה עשה, וכל המרבה דברים מביא חטא לשון הרע⁶, עכ"ל. (הובא בספר 'שבט מוסר' (פרק יט), ובעוד מרבותינו).

וכן בריקאנטי (כאן פרשת ואתחנן) כתב כן להדיא על לשון הרע, וז"ל: "ושננתם לבניך ודברת בס וגו'". כבר הודעתך כמה גדול כוח הדיבור הן לטוב הן להיפך, ועקיצת שפתיו הוי מעשה ופועל למעלה, דוגמא לדבר אמרו רבותינו ז"ל (חגיגה יד, א) כל דיבור שיוצא מפי הקדוש ברוך הוא נברא בו מלאך, וזהו שנאמר (תהלים לג, ו) וברוח פיו כל צבאם, ואם הדיבור הוא ברחמים נבראים מלאכי רחמים, ולהיפך היפך, כך כשאדם עוסק בתורה נברא מלאך אחד ומליץ בעדו, וזהו ותלמוד תורה כנגד כולם (פאה פ"א מ"א), ואם מנבל פיו נברא בסיבתו מקטרג, [וזוהו סוד (ויקרא יט, טז) "לא תלך רכיל וגו'"], עכ"ל. ועיין עוד לרבינו פרץ (בהגהותיו על הסמ"ק מצוה טו הגה"ה ב'), שכתב וז"ל: השח שיחת חולין עובר בעשה פירוש - דבר גנאי וקלות ראש, עכ"ל. [וכן הוא ב'מגן אברהם' או"ח סימן קנ"ו סק"ב, עיי"ש].

ד] והנה מדברי כל רבותינו הנ"ל אות ג', לכאורה משמע שהוא מצות עשה דאורייתא. וכן מוכח מדבר הרמ"א יו"ד סימן רמ"ו (סעיף כה) שהעתיק כן למעשה, וז"ל: ואסור לדבר בשיחת חולין (הגהות מיימוני [דפוס קושטא] פ"ג מהל' תלמוד תורה בשם חז"ל), עכ"ל. וכן העתיק הח"י אדם (ח"א כלל י סעיף יז), עיי"ש. וכן נראה מספר 'חרדים' ומספר 'יסוד ושושן העבודה'.

אכן ה'חפץ חיים' ב'באר מים חיים' הנ"ל (סוף אות ב'), כתב: ואף על פי כן, לא מנינו עשה זו דהשח שיחת חולין בפנים דאולי היא אסמכתא, עכ"ל. וכדבריו משמע מהרבה מרבותינו (עיין הערה⁵). ושוב מצאתי לרשב"ץ בפירושו 'מגן אבות' עמ"ס אבות (פ"א משנה י"א) שכתב שעל לשון הרע לא צריך להזהיר, כי ודאי שהוא אסור שהרי הוא כופר בעיקר. וכל מה שהוצרך למעט מ"ודברת בס" הוא רק שיחה בטילה המביאה לידי איסור, עיי"ש לשונו באורך⁹.

תשובה ממרן הגר"ח קניבסקי זצוק"ל - בגדר שיחת חולין האסורה

שאלה: בפתיחה (עשין יב) הביא רבינו ה'חפץ חיים' שתי דעות באיסור שיחת חולין: דה'מגן אברהם' (סימן קנ"ו סק"ב) הביא בשם רש"י ביומא שזה דוקא בדברי גנאי וקלות ראש. ודעת תלמידי רבינו יונה בברכות דקאי גם בדברי הבאי. ואילו ב'משנה ברורה' (שם, סק"ד) העתיק רק את דברי ה'מגן אברהם' בשם רש"י. ויש לברר מה הדין להלכה.

תשובה: כי קשה לקיים דברי ה'מגן אברהם'. (ספר 'חפץ חיים' עם ביאור 'ארחות חיים' לידידנו הרה"ג יהודה רוטנר שליט"א, עמוד תשי"ט)

המספר לשון הרע הוא בעל גאווה ועובר על לאו דהשמר לך פן תשכח את ה' אלוקיך

"השמר לך פן תשכח את ה' אשר הוציאך מארץ מצרים מבית עבדים" (ו, יב)

כתב ה'חפץ חיים' (פתיחה, לאוין), וז"ל: ועובר נמי המספר לשון הרע בלאו ד"השמר פן תשכח את ה' אלהיך", שהוא אזהרה לגסי הרוח, כי כיון שהוא מלעג ומתלוצץ על חבריו מסתמא הוא מחשיב את עצמו לחכם ולאיש באנשים, כי אילו היה מכיר את נגעי עצמו לא היה מלעג מחבירו. וידוע מאמר רז"ל בסוטה (ה, א) שעון הגאווה קשה עד מאוד כדאיתא שם שעבור זה אין עפרו ננער לתחתית המתים, והוא כעובד עבודת כוכבים ומזלות ושכינה מייללת עליו והוא נקרא תועבה עיין שם בגמרא. ובפרט אם בסיפור הזה של קלון

⁵ דימה הלשון לאריה טורף שהוא קשור בחבל.

⁶ וכן הוא ברמב"ם בפירוש המשניות לאבות, דכל המרבה דברים מביא חטא הכוונה לחטא לשון הרע, עיי"ש.

⁷ ועיי' בספר 'תוכחת חיים' להגר"ח פלאגי (תחילת פרשת תזריע), שכתב וז"ל: "יהיה הדיבור ויירגל הלשון בדברי תורה, וירחיק עצמו מלדבר דברים בטלים ודברי הבאי, וכמו שאמרו ביומא (ט, ב) על פסוק "ודברת בס" ולא בדברים בטלים. ובכן השח שיחת חולין עובר בעשה יעוי"ש. - וכל שכן כשיחטא בלשונו לדבר לשון הרע, עכ"ל.

⁸ כן משמע מהרמב"ם הרי"ף והרא"ש, שהם שלושה עמודי ההוראה, שלא הביאו זאת להלכה. וכן נראה מדברי המאירי על דברי הגמרא ביומא שם (ט, ב), שכתב וז"ל: לעולם יזהר אדם שלא להיות ביושבי קרנות ושלא לדבר בשיחה בטלה אלא כפי מה שיכריחו הצורך, דרך צחות אמרו השח שיחת חולין עובר בעשה, שנאמר "ודברת בס" ולא בדברים בטלים, עכ"ל. וכן כתב ה'אור שמח' (הלי' תלמוד תורה פ"א) שכל מה שאמר רבא דהשח שיחת חולין עובר בעשה, הוא לשיטתו במסכת ברכות (יג, ב) שסובר שקריאת שמע היא מדרבנן, ומעמיד את הפסוק "ודברת בס" על דברי תורה. אבל לפי מה שנפסק שקריאת שמע היא מדאורייתא (עיי' שו"ע סימן ס"ג סעיף ו'), ממילא פסוק זה הולך על קריאת שמע, ולא שייך לדרוש ולא בדברים בטלים, עכ"ד. וא"כ הוא רק אסמכתא. וכן כתב ה'פרי חדש' באו"ח סוף סימן י' סעי' ז. וכ"כ ב'פרי מגדים' א"א סימן קנ"א שהוא מדרבנן.

⁹ לסיום ראוי לציין בזה עוד לרמח"ל בספרו 'מסילת ישרים' (פרק יג), שכתב וז"ל שם: הטיול והדיבור אם אינו בדבר אסור, ודאי דין תורה מותר הוא, אמנם כמה ביטול תורה נמשך ממנו, כמה מן הלשון הרע, כמה מן השקרים, כמה מן הליצנות, ואומר (משלי י): "ברוב דברים לא יחדל פשע", עכ"ל.

חבירו הוא מכבד את עצמו, בודאי עובר בלאו זה, מלבד מה שכתוהו רז"ל ברוח קדשם מעולם הבא ואמרו (ירושלמי חגיגה פ"ב הל' א') המתכבד בקלון חבירו אין לו חלק לעולם הבא, עכ"ל.

וב'באר מים חיים' (אות ה') כתב, וז"ל: ועובר נמי המספר וכו' שהוא אזהרה לגסי הרוח. כן איתא בסוטה (ה, א) **ואיתא בסמ"ג בהקדמה שרמזו לו על לאו זה מן השמים שלא ישכח מלמנותו ומנאחו בלא תעשה ס"ד**, עיי"ש¹⁰. ומשי"כ מסתמא הוא מחשיב את עצמו וכו' כן כתב רבינו יונה ב'שערי תשובה' (שער ג' אות קע"ד) עיי"ש. ודע דלאו זה אין שייך בענייננו כי אם בלשון הרע ולא ברכילות, ורק להמספר בלבד, אמנם אפילו על אמת ואפילו שלא בפניו. ולענין המתכבד בקלון חבירו עיין ב'שערי קדושה' (פ"ב שער ח') שכתב דזה דווקא בפניו, וכוונתו דשלא בפניו אין חמור כ"כ לענין עולם הבא, אבל איסור גאווה ושארי איסורים יש גם שלא בפניו כמו שכתבנו ופשוט, עכ"ל.

כל המספר לשון הרע עובר על מצות עשה ד'את ה' אלוקיך תירא', ומדוע לא הוזכר שמבטל מצות 'ואהבת את ה'

"את ה' א-לֵהֶיךָ תִירָא" (ו, יג)

[א] כתב ה'חפץ חיים' (פתיחה עשין אות יא), וז"ל: ועל כולם, עובר עוד על מצות עשה ד"את ה' א-להיך תירא", שהוזהרנו בזה לירא מלפני ה' יתברך כל ימי חייו, ובבוא מעשה לידינו, נתחייבנו להעיר את רוחינו באותו הפרק, שהקדוש ברוך הוא משגיח בכל מעשה בני אדם וישיב להם נקם כפי רוע המעשה, ועל ידי זה ימנע מלעבור על דעת קונו, **ובודאי מי שמפקיר את נפשו לעון החמור הזה של לשון הרע ורכילות ביטל עשה זו**, עכ"ל.

[ב] ובספר 'תפארת שמשון' (דברים, עמוד מו) להגר"ש פינקוס זצ"ל, הקשה, שלכאורה ישנה מצוה נוספת המוזכרת בפרשת השבוע, שעובר עליה המדבר לשון הרע, והיא **"ואהבת את ה' אלוקיך"** (דברים ו, ה). ומדוע לא כתב ה'חפץ חיים' שאדם המדבר לשון הרע מבטל גם מצות עשה זו, שהרי כשם שהוא מבטל ועובר על מצות יראת ה', כך באותה מידה הוא עובר לכאורה על מצות אהבת ה'. ותיירץ שישנו חילוק ביניהם. מפני שיראת שמים היא זהירות שלא להיות מורד במלכות שמים ומי שעובר על הלאוין שבתורה הרי הוא מורד במלכות שמים, אך אהבת ה' אין הכוונה לעשות את המצוות אלא פשוטו כמשמעו לאהוב את הקדוש ברוך הוא, את"ד עיי"ש באורך.

[ג] אכן יתכן לומר עוד, בהקדים דברי הוזהר פרשת אחרי מות (עג, א), וז"ל: דתנינן ג' דרגין אינון מתקשרן דא בדא קודשא בריך הוא אורייתא וישראל, עכ"ל. **דהיינו שהקדוש ברוך הוא, התורה, ועם ישראל. הם מציאות אחת!** ובארתי בס"ד במקום אחר באורך לפי"ז, שעל מנת לקיים מצות 'אהבת השי"ת' כראוי, חייב כל בר ישראל לקיים כראוי גם מצות 'אהבת ישראל' שהיא כתובה בפסוק (ויקרא יט, יח) **"ואהבת לרעך כמוך"**, וכן חייב לאהוב ג"כ את התורה וכפי שדרשו חז"ל במסכת כלה רבתי (פ"ג הלכה ג): **'אהוב את התורה, מנא לך, דכתיב "ואהבת את ה' אלהיך", "את" לרבות את התורה' ע"כ.**

א"כ כיון שכבר כתב ה'חפץ חיים' בפתיחה (עשין אות ב'): ועובר על ידי הסיפור הזה גם על מצות עשה **"ואהבת לרעך כמוך"**, עיי"ש. א"כ פשוט וברור שמבטל בזה גם המצוה של אהבת ה', וכפי שנתבאר. [וה'חפץ חיים' העדיף כמובן להביא את מצות **"ואהבת לרעך כמוך"** שהיא מצוה ישירה הנוגעת לזה, ויש להאריך עוד ואכ"מ].

מפני לשון הרע מסתלקת השכינה ולא נבנה בית המקדש, והתיקון הוא ע"י שישראל עושים צדקה זה עם זה

"וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' א-לֵהֶינוּ כְּאִשְׁרֵי צִוֵּנוּ" (ו, כה)

בספר 'אהבת שלום' להגה"ק רבי מנחם מנדל מקוסוב זצ"ל, כתב וז"ל: איתא בתיקונים הק' (בהקדמה - ט, ב) **"וצדקה תהיה לנו כי" סופי תיבות הוי"ה. ויש לומר כוונתו ע"ד זה, כי הנה ידוע שהשם אל-הים מורה למדת הדין ושם הוי"ה מורה למדת הרחמים. וזהו וצדקה תהיה לנו כי סופי תיבות הוי"ה, פירוש "לנו" הוא בגימטריא "אל-הים" המורה על מדת הדין, ורומז שע"י מצות צדקה נמתק שם אל-הים שהוא בגימטריא "לנו" בהוי"ה המורה לרחמים.**

ולדרכינו יש לבאר הפסוק ע"ד זה, דהנה איתא במדרש רבה (דברים, פ"ה סימן י) א"ר יהודה ברבי אלעאי על ג' דברים נצטוו ישראל בכניסתן לארץ ואלו הן: למחות זכרו של עמלק, ולמנות להם מלך, ולבנות להם בית המקדש. ומינו להם מלך ומיחו זכרו של עמלק, **ולמה לא בנו להן בית המקדש, שהיו ביניהם דילטורין.** וכו'. **כל שאומר לשון הרע מסלק השכינה מלמטה למעלה** תדע לך מה דוד אומר (תהילים נז, ה) **"נפשי בתוך לבאים אשכבה לוחטים, בני אדם שיניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה"**, מה כתיב אחריו (שם, ו) **"רומה על השמים אלהים וגו'"**, אמר דוד רבונו של עולם מה השכינה עושה למטה, סלק את השכינה לרקיע, עכ"ל בקיצור קצת.

היוצא לנו מדבריו הקדושים, שע"י לשון הרע מסתלקת השכינה מתוך ישראל, **אבל כשישראל עושים צדקה זה עם זה - היפך לשון הרע, אזי תשכון בתוך ישראל שכינת עוזינו**¹¹. וזהו **"וצדקה תהיה לנו"** פירוש כשתהיה לנו מצות צדקה והיינו שנעשה צדקה זה עם זה - היפך לשון הרע, אזי תהיה לנו כי, פירוש כ"י הוא ראשי תיבות כנסת ישראל, ופירושו שאזי תשכון בתוכנו כנסת ישראל שכינת עוזינו. ותיבת לנו נמשך למעלה ולמטה, והוי כאילו נכתב: וצדקה תהיה לנו לנו כי.

(ספר 'אהבת שלום' על התורה, ירושלים תשנ"ח עמ' רפ"ו)

מדוע אין מחפשים 'היתר של מאה רבנים' לפני שמדברים לשון הרע שהוא מדאורייתא

על הגאון רבי נפתלי אמסטרדם זצ"ל (מגדולי בעלי המוסר) מסופר: מדקדק מופלג היה רבי נפתלי אמסטרדם בשפתיו, שלא להוציא מלה אסורה. בעיקר היה זהו בלשון הרע. כיון שראה בני אדם מזלזלים באיסור זה קרא בהתפעלות: תימה, תימה, מדוע אנשים מחפשים היתר של מאה רבנים לישא אשה שניה. שאין זה אלא חרם דרבינו גרשום. ואינם מחפשים היתר של מאה רבנים לדבר לשון הרע שהוא איסור חמור מדאורייתא.

(המאורות הגדולים, עמוד קכ"ז)

הודעה ובקשה מכל קוראי הגליון הנכבדים!

בס"ד אחר מלאות למעלה מ- ג' שנים מהוצאת גליונות אלו, לזכרו ולע"נ הטוהרה של מו"ר מרן שה"ת מופת דורנו רשכבה"ג הגר"ח קניבסקי זצוק"ל אשר כולנו חייבים לו הכרת הטוב מרובה על כל מה שהאציל עלינו ברוחניות ובגשמיות, עד בלי די... בימים אלו התחלנו בס"ד לערוך גליונות אלו בספר מסודר, למען יעמדו ימים רבים. על כן נשמח על כל הערה או הארה על כל הגליונות בענייני לשון הרע על סדר פרשיות השבוע, וכן עובדות והנהגות או דברי תורה ממרן שה"ת הגר"ח קניבסקי זצוק"ל בענייני לשון הרע, ע"ס פרשיות התורה וכן תרומות לסיוע להדפסה, יתקבלו בברכה (ניתן להפקיד לבנק פאג"י מס' 52 סניף 188 מס' חשבון 386715, ולציין המטרה) בתודה מראש, איתמר חבשוש, מערכת 'שי"ח שפתינו' (מבית 'משחרי ימצאוני') טל': 054-8452645 או בדוא"ל: Ci9335108@gmail.com

¹⁰ ז"ל הסמ"ג (בסוף ההקדמה הכללית ללאוין): וגם בעניין לאוין בא אלי בחלום ענין מראה בזה הלשון, הנה שכחת את העיקר "השמר לך פן תשכח את ה' א-להיך", כי לא היה בדעתי לחברו במניין הלאוין, וגם רבינו משה (הרמב"ם) לא הזכירו במניין. ואתבונן אליו בבוקר והנה יסוד גדול הוא ביראת השם, וחברתי בעיקרים גדולים במקומן. וה' א-להים יודע כי לפי דעתי איני משקר מעניין המראות, וה' יודע כי לא הזכרתים בספר זה אלא למען יתחזקו ישראל בתורה ובתוכחה וחפץ ה' בידי יצלת, עכ"ל

¹¹ יש לציין שכן מפורש גם ב'יערות דבש' ח"ב, הובא בספר 'מועד לכל חי' (סימן א אות יז), וז"ל: מספרי לשון הרע, נגד הצדקה דמי שהוזהר שלא להרע לחבירו בחץ שחוט לשונו אז הוא דיטיב ויעשה צדקה, עכ"ל.